

Over de drempel

Dat de jaren tachtig in economisch opzicht niet gemakkelijk zullen zijn is ons van alle kanten verzekerd. Het decennium is ingezet onder de dreiging van een recessie in de westerse industriële landen ten gevolge van de recente olieprijsstijgingen. Het OECD-secretariaat verwacht voor 1980 dat in het OECD-gebied als geheel geen groei van het bruto nationaal produkt zal kunnen worden gerealiseerd. De werkloosheid loopt op, evenals de inflatie.

Het is verleidelijk op de drempel van een decennium wat te speculeren over ontwikkelingen die in het verschiep liggen. Ik zal me beperken tot enkele opmerkingen over de economische groei en de (volledige) werkgelegenheid. Deze doelstellingen van economische politiek hebben in de jaren zeventig de hoogste prioriteit genoten en het ziet er naar uit dat zij ook in de nabije toekomst in hoge mate bepalend zullen zijn voor het oordeel over de gang van zaken in de economie.

De directe aanleiding voor de huidige bezorgdheid over de economische ontwikkeling is de energiesituatie. De afhankelijkheid van de westerse landen van olie is op korte termijn nog zo groot en de prijselasticiteit van dat produkt zo gering, dat het OPEC-kartel de prijzen kan dicteren. Het is echter mijn verwachting dat in de jaren tachtig in deze situatie verandering zal komen. De energiebesparingsmaatregelen zullen resultaten gaan afwerpen, al zou nog veel meer kunnen worden bereikt. Zelfs in de VS begint nu door te dringen dat energiebesparing een serieuze aangelegenheid is, die met kracht ter hand moet worden genomen. De jongste olieprijsverhogingen zullen die bewustwording verder stimuleren. Daarnaast brengen de prijsverhogingen steeds meer energiebronnen, die kunnen concurreren met aardolie uit de OPEC-landen, binnen economisch bereik. Een ander punt van belang is dat de eensgezindheid van de OPEC-landen lijkt af te brokkelen, zoals de laatste OPEC-bijeenkomst in Caracas bevestigde.

Als de energievoorziening zou zijn gewaarborgd, wil dat nog niet zeggen dat de economische groei zijn oude tempo herneemt. De verschuiving in de richting van een post-industriële samenleving zal zich wel doorzetten. Dat betekent dat steeds meer belang wordt gehecht aan andere doelstellingen dan een hoog niveau van voorziening van goederen en diensten. Het OECD-rapport *Inter-futures* spreekt in dit verband van „post materialist requirements”. Te denken valt aan milieubehoud, medezeggenschap, goede arbeidsomstandigheden e.d. Het verwezenlijken van deze doelstellingen kan conflicteren met de doelstelling van economische groei, waardoor deze laatste terrein verliest.

Een karakteristiek van een post-industriële samenleving lijkt me ook een afnemende betekenis van betaalde arbeid. Als deze arbeid een minder centrale plaats inneemt in het geheel van persoonlijke waarden dat het gedrag mede bepaalt, zou dat een ander licht kunnen werpen op de doelstelling van volledige werkgelegenheid. Werkloosheid zal als minder ernstig worden ervaren dan het nu veelal nog wordt en dat zou een reden kunnen zijn voor een verder oplopen van de werkloosheid.

De doelstelling van volledige werkgelegenheid zou om nog een andere reden verder van realisatie verwijderd kunnen raken, nl. vanwege het zeer grote arbeidsaanbod

dat zich in het komende decennium op de arbeidsmarkt zal aanmelden. Het lijkt een onmogelijke opgave voor dat aanbod voldoende arbeidsplaatsen tot stand te brengen. Vooral in de collectieve sector zou een groot deel van het additionele arbeidsaanbod moeten worden opgevangen¹⁾, maar dan nog zou herverdeling van arbeid onontkoombaar zijn. Enige verlichting van het werkloosheidsprobleem zou kunnen ontstaan, wanneer het part-time werken ook voor mannen snel meer ingeburgerd zou raken.

De geringe groei, de uitbreiding van de collectieve sector en de toenemende werkloosheid betekenen dat in de particuliere sfeer geen inkomensverbetering is weggelegd. Een achteruitgang ligt eerder in de lijn der verwachting. Dat zou op het eerste gezicht stroken met de eerder genoemde minder materialistische oriëntatie, maar zo eenvoudig ligt de zaak niet. Vooralsnog lijkt de realiteit van een dunnere spoeling zich heel wat sneller aan te kondigen dan dat het „post-materialisme” wortel schiet. De noodzakelijke inkomensmatiging van actieven en inactieven zal zeker tot conflicten leiden. Bovendien valt te verwachten dat er een verdere impuls van zal uitgaan op de zwarte sector. Uitbreiding daarvan is een toename van onrechtvaardigheid: een groter verschil tussen degenen die wel en degenen die niet kunnen „schnabbelen”.

In internationaal verband zijn lage groei en hoge werkloosheid in de westerse landen zeer nadelig voor de ontwikkelingslanden die zich een groter aandeel in de wereldhandel proberen te verwerven. De stagnatie in het westen versterkt de reeds aanwezige protectionistische tendensen. De internationale herstructurering zal nog moeilijker tot stand worden gebracht.

Van grote betekenis voor de economische groei en de werkgelegenheid zal de technische ontwikkeling zijn. In toenemende mate roept de technische ontwikkeling echter moeilijke keuzeproblemen op. Terwijl het vanuit een gezichtspunt van werkgelegenheid en economische groei haast onvermijdelijk is aan de internationale technische wedloop deel te nemen, zijn aan veel vernieuwingen juridische, sociale of ethische problemen verbonden, die niet mogen worden verdoezeld. Er is nog te weinig aandacht voor toekomstige technische ontwikkelingen. Vaak vindt de opinievorming pas plaats op momenten dat men al voor voldongen feiten is geplaagd.

Ten aanzien van economische groei en werkgelegenheid gaan wij de jaren tachtig in met een onafgeloste hypotheek van de jaren zeventig. Enerzijds wordt wel instemming betuigd met een keuze voor beperkte economische groei om allerlei nadelige consequenties van hoge groei te vermijden, anderzijds ontstaan er allerlei conflicten als die groei laag is en blijkt er nauwelijks bereidheid te zijn de nadelen daarvan — vooral in termen van werkgelegenheid en collectieve en particuliere bestedingsmogelijkheden — te aanvaarden. De aspiraties zijn minder afgenomen dan de groei. Dat dilemma van de jaren zeventig zal ook in de komende jaren nog wel een belangrijke rol spelen.

L. van der Geest

¹⁾ Zie hierover ook: Toenemende eensgezindheid?, *ESB*, 5 december 1979.